

OSMANLI ORTADOĞUSU'NDA İDARİ KURUMLARDAKİ REFORMİST DÜZENLEMELER (1869-1911)

Fulya DÜVENCİ KARAKOÇ*

Özet

Nasihatnamelerdedile getirilen geleneksel davranış biçimleri ve yönetim anlayışının Anadolu'da egemen olan Selçuklu, Türk beylikleri ve Osmanlı devlet adamlarına ulaştığını söylemek mümkündür. Osmanlı Sultanları başlangıçtan beri Ortadoğu devlet geleneğinin temsilcisi olarak Allah'ın Emaneti (Vedâyi-i hâlik-i kibriyâ) olarak gördükleri halka iyi bir yönetim uygulamak düşüncesini taşımışlardır. Tanzimat sürecinde merkezi kurumlar yeniden düzenlenmiştir. 1864 Vilayet Nizamnamesi bölgeye önemli yenilikler getirmiştir. Bu kapsamda memurlar ve eşraf temsilcilerinden oluşan, aynı zamanda gayrimüslim ahalinin de temsiline olanak tanıyan karma nitelikli meclislere dikkat çekmek gerekir. Merkezle ulaşım ve iletişimin hızlanmasına yönelik düzenlemeler yapılmıştır, bunun tüm yönetsel faaliyetlerin etkinliğini arttıracak olması düşünülebilir. Belediye teşkilatlanmaları ise yönetimin tabana yayılması yolunda önemli adımlardır ve belgelerde kentlerin gelişimine ilişkin çarpıcı örnekler rastlanmaktadır. Yönetim hizmetlerinin çeşitlenmesine paralel olarak yönetim görevleri de çoğalmıştır. Eğitimin geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması verilen çabalar da dikkat çekicidir. Araştırmada sayılan unsurların Osmanlı Ortadoğusundaki somut izleri belgelerden ortaya koyulmaya çalışılmakta, Osmanlı merkezi yönetiminin 19. Yüzyıl boyunca süren yenileşme çabalarının çok yönlü ve yaygın biçimde sürdürülmüş olduğu sorgulanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, Ortadoğu, Yenileşme, Reform, Meclis, Yerel Yönetim, Beyrut, Şam, Halep

THE REFORMIST REGULATIONS OF THE ADMINISTRATIVE INSTITUTIONS IN THE OTTOMAN MIDDLE EAST(1869-1911)

Abstract

Nasihatname includes traditional behavior and management approach and this mentality reaches Ottoman statesmen. Ottoman Sultans' tradition required to implement the idea of good governance in the Middle East demanding the idea of representation of God. Central institutions have been rearranged in the Tanzimat period. Provincial Regulations 1864 brought significant improvements to the area. In this context, consisting of representatives of civil servants and alsonon Muslims in Meclis should be explained. Transport and communications were improved, it is considered to be to increase the efficiency of all administrative activities. The municipalities were important steps towards the diffusion of management. Documents have some outstanding examples of the development of the cities. Quantity of management tasks has also increased. The development of education and the

* Dr., Uludağ Üniversitesi, Tarih Bölümü Öğretim Üyesi

dissemination efforts were striking. This study triesto put forward that the Ottoman central government widely formed there forms in the Ottoman Middle East in 19th century demanding the documents.

KeyWords: Ottoman, Middle East, Modernization, Reform, Meclis, Municipality, Beirut, Damascus, Aleppo

Giriş

Ortadoğu, Akdeniz'in Doğu kıyıları, Basra Körfezi ve Kızıldeniz ile çevrili, sınırları çok belirgin olmayan geniş bir alandır. İnsanlığın ilk uygarlıklarının (Sümer, Mısır, Babil, Pers, Sasani ve İslam uygarlığı gibi) doğduğu bu bölge, tarihi coğrafya açısından çok önemlidir. Tarih içinde başka uygarlık ve üretim sahaları ile ilişkide olmuş, Kral Yolu, İpek Yolu, Baharat Yolu gibi ulaşım hatları bu bölgeden geçmiştir. Ortadoğu'nun bir başka özelliği ise, çok sayıda etnik unsuru barındırması ve üç büyük dinin kutsal saydığı topraklara sahip bulunmasıdır.¹

XVI. yüzyıl başında Portekiz'in Hindistan'ın önemli limanı Bombay'ı ele geçirek bu taraftaki Müslüman tüccarları bölgeden çıkarması Osmanlıları da ilgilendiren önemli bir gelişme oldu. Şam ve Halep ile Bursa arasında işleyen önemli bir ticaret vardı ve bu ticaret Anadolu ile Arap kentlerini, dolayısıyla da okyanusa açılan dünyayı birleştiriyordu.² Portekiz kuvvetlerinin Memlükler zamanında özellikle baharat ticaretine vurduğu darbe Osmanlılar için de ciddi bir tehdidi. Portekiz, Kızıldeniz ve Hindistan kıyıları arasında ticaret yapan baharat yüklü zengin Müslüman gemilerini yakmıştı.³ Bu hareket aynı zamanda İslam'ın kutsal yerlerinin tehdit altına girmesi anlamına geliyordu.

Sultan II. Bayezid döneminde Venedik donanması ile baş eden Osmanlılar Sultan I. Selim zamanında yüzünü Doğu denizlerine çevirdi. 1517 tarihinde Memluk Devleti'ne son verilmesi, Hicaz emirinin Kahire'de Sultan Selim'e Mekke ve Medine'nin anahtarlarını getirmesi ve sultanın "Hâdimü'l-haremeyni'ş-şerifeyn" ünvanını alması bu yeni durumun göstergeleridir. İslam'ı korumak bağlamında Portekiz'in bir daha tehdit savurmaması için Kızıldeniz'in güvenliğinin sağlanması, yardım isteyen İslam racalıklarına el uzatılması için Yemen ve Basra'ya hâkim olunması geliyordu. Bu konu aynı zamanda baharat ticareti ve Hint mallarının akışının sağlanması için de önemliydi. Salih Özbaran, Osmanlı Devleti'nin Basra ve Kızıldeniz alanına

1 Mesut Elibüyük, "Ortadoğunun Coğrafya Bakımından Adı, Yeri, Önemi", Orta-Doğu Araştırmaları Dergisi, S.1, Fırat Üniversitesi Basımevi, Elazığ, 2003, s.135 vd.

2 Halil İnalçık, "Bursa'da XV. Yüzyılda Sanayi ve Ticaret", Belleten, S.93, C.XI, S.44, 1960, ss.693-707; "Bursa and the Commerce of the Levant", Journal of the Economic and Social History of the Orient 3, 1960, ss.131-147. Ayrıca krş.

3 Salih Özbaran, Umman'da Kapanan İmparatorluklar Osmanlı ve Portekiz, İstanbul: Tarihçi Kitabevi, 2013, s. 141-143

egemen oluşunu, Portekiz'in bölgedeki varlığı ile birlikte bütüncül olarak ele almıştır.⁴

Sultan Süleyman 1534-1535 seferi sonrasında Irak'ı Acem ve Irak-ı Arab'ı fethetti. 1546 yılında, Körfez'in ve Hint Denizi'nin limanı ve Hint mallarının tarihi aktarım noktası olan Basra ele geçirildi.⁵ Osmanlı düzeni Ortadoğu'da hemen tesis edildi. Arşiv kayıtları yeni oluşturulan kadılıklara, sancaklara ilişkin çok sayıda bilgiler içerir. Bu düzene aslında bölge yabancı değildi. Ancak şimdi bir cihanşümül imparatorluğun örgütlü düzenlemeleri oluşturulmuştu.⁶

Osmanlı Devleti, kökü Orta Asya kültürüne ve İslamiyete dayanan önemli bir devlet anlayışına sahipti. Bu anlayışın özünde yönetilen halka karşı uygulanması gereken adalet kavramı vardı. Osmanlı dönemine gelinceye kadar Selçuklularda, Moğollarda ve Memlüklerde yargının iki temele oturtulduğunu görmekteyiz. Bunun ilk ayağı kadıdır. Kadılık kurumunun kökenleri, İslamiyetin erken dönemlerine kadar gider. Sasanî geleneğinden geldiğini bildiğimiz Nizamü'l-mülk, sultanın haftanın iki günü halkın şikâyetlerini hiç bir aracı olmadan dinlemesi gerektiğini belirtir. Burada beklenti, halka zulmedenlerin sultanın bizzat şikâyetleri dinlediğini duyarak zulümden vazgeçmeleridir.⁷ Memlükler Osmanlı kurumlarına etkileri olan diğer bir gelenektir. Bu kaynağın kendine göre bazı önemli özellikleri vardır: Bunlardan ilki kurdukları sistem sayesinde Hıristiyan saldırılarına karşı koyabilmiş olmalarıdır. Bu nedenle İslam dünyasında geniş bir manevi nüfuzları vardır.⁸ Dört mezhepten kadı atamak Baybars'ın yeniliğidir. Daha önceki dönemde, başkadı sadece Şafililerden atanırken, Baybars dört mezhepten de kadılar atamıştır. Şam, Haleb, Trablus, Hama'da da başkadılar vardır.⁹ Osmanlılar da diğer topraklarında olduğu gibi Ortadoğu sahasında kadılıkları ihdas ettiler. Sadece mühimme defterleri ve kadı kayıtlarına bakılsa bu görüntü tespit edilebilir.

Ortadoğu devletlerinde, hükümdarlara devlet yönetiminde göz önüne almaları gereken temel esasları sıralayan eserler sunulmuştur. Bu eserlerde hükümdarın halka karşı davranışı, ordunun gerekliliği, devlet memurlarını seçerken nelere dikkat edileceği ve onların nasıl denetleneceği, zulüm ve

4 Salih Özbaran, *Ottoman Expansion Towards The Indian Ocean in the 16th Century*, İstanbul: 2009, s. 95

5 Özbaran, aynı eser, s. 97-98

6 Özbaran, *Umman'da Kapışan İmparatorluklar Osmanlı ve Portekiz*, s. 146-148

7 Hubert Darke trans., *The Book of Government or Rules for Kings*, Routledge and Kegan Paul, London, Henley and Boston, second edition, 1978, s.13.

8 David Ayalon, *Studies on the Mamlûks of Egypt (1250-1517)*, *Studies in al-Jabarti: I.*, Notes on the Transformatin of Mamluk Sociey in Egypt Under Otomans, *Variorum Reprints*, London, 1977, s149.

9 Joseph E. Escovitz, *the Office of Qadi al-qudat in Cairo under the Bahri Mamluks*, Klaus Schwarz Verlag, Berlin, 1980.

rüşvetin nasıl önleneceği gibi hususlar yer almaktadır. Siyasetname yazarlarının bu söylemleri bir gelenek halinde, ana temalar değişmeksizin yenilenmiştir. “Hükümdarın yönetim usüllerini ve toplum ve devlet düzeninin muhafazasını” öngören görüşler, doğuda nasihatname denilen geleneksel metinlerle ortaya konulmuştur. Nasihatnamelerde, geleneksel davranış biçimleri ve yönetim anlayışı dile getirilmiştir. Bu eserlerin içerdiği öğretinin, Anadolu’da egemen olan Selçuklu, Türk beylikleri ve Osmanlı devlet adamlarına ulaştığını söylemek mümkündür. Örneğin 1082-1083 yılında İran sahasında kaleme alınan Kâbusnâme, Anadolu Selçuklu sultanları tarafından kullanılıyordu. Bu eser, 1386-1387 yıllarında Türkçeye çevrilerek Germiyan oğlu Süleyman Şah’a sunuldu. Sultan II. Murad 1432 yılında aynı eserin daha anlaşılır bir Türkçe ile çevirisini sağladı. Yaklaşık 350 yıllık bir siyaset geleneğini taşıyan Kâbusnâme’de devlet- toplum düzenine ilişkin öğütler yer almaktadır. Bursalı Mehmed Tahir Bey, İstanbul kütüphanelerinde bulunan siyasete yönelik 172 eserin listesini çıkarmıştır.¹⁰ Osmanlı Sultanları’nın yönetim anlayışına kaynak olan Siyaset Geleneği’nin temsilcilerinin görüşleri benzerlik gösterir. Siyasetnamelerde yer alan öğütler derin bir yaşam felsefesini de içerecek niteliktedir. Yusuf Has Hacib (öl. 1077)’in *Kutadgu Bilig*’i¹¹, Nizamü’l-mülk(öl.1092)’ün *Siyasetnâme*’si¹², Nizamî(öl.1206)’nin *Mahzen-i Esrar*’ı¹³, Şeyh Sadi-i Şirazî(öl. 1292)’nin *Bostan*¹⁴ ve *Gülistan*¹⁵’ı, İbn-i Haldun(öl.1406)’un *Mukaddime*’si¹⁶, Ahmedî(öl.1414)’nin *İskendernâme*’si¹⁷, İdris-i Bitlisî(öl.1520)’nin *Kanûn-ı Şehinşâhî*’si¹⁸ bunların başlıcalarıdır.¹⁹

Osmanlı Sultanları başlangıçtan beri Ortadoğu devlet geleneğinin temsilcisi olarak Allahın Emaneti (Vedâyi-i hâlik-i kibriyâ) olarak gördükleri halka iyi bir yönetim uygulamak düşüncesini taşıyorlardı. Osmanlı düzeni Ortadoğu’da da emperyalist faaliyetlere karşı halkı memnun edici uygulamaların içine girdi. Bu düzenlemelere değinmeden önce Suriye Valisi Midhat Paşa’nın bölgenin önemi ve devletin idari anlayışını içeren şu sözlerini

10 Gürbüz Deniz, “Bursalı Mehmed Tahir Bey ve Siyasete’e Mütcellik Âsâr-ı İslamiye Adlı Risalesi”, İslami Araştırmalar, 12, Sayı:1, 1999, ss.58-64.

11 Yusuf Has Hacib, *Kutadgu Bilig* II, çev. Reşid Rahmeti Arat, 6. Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1994.

12 Nizamü’l-mülk, *Siyasetnâme*, çev. Nurettin Bayburtlugil, Dergah Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, 1995.

13 Nizamî, *Mahzen-i Esrar*, çev. M. Nuri Gençosman, Milli Eğitim Bakanlığı Yayını, 2. Baskı, İstanbul, 1990.

14 Şeyh Sadi-i Şirazî, *Bostan*, haz. Sadık Yalsızuçanlar, Timaş Yayınları, İstanbul, 1998.

15 Sadi, *Gülistan*, çev. Hikmet İlâyдын, M.E.B. Yayınları, İstanbul, 1997.

16 İbn Haldun, *Mukaddime*, 1, haz. Süleyman Uludağ, Dergah Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 1988.

17 Ahmedî, *İskendernâme*, haz. İsmail Ünver, İnceleme-tıpkıbasım, Ankara, 1983.

18 Bitlisli İdris, Mehmet Bayraktar, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1991.

19 Yusuf Oğuzoğlu, *Osmanlı Devlet Anlayışı*, 2. Baskı, Eren Yayınları, İstanbul, 2005, ss. 157 vd.

aktarmakta yarar görüyoruz: “Suriye kıtası öteden beri Batı devletlerinin ve özellikle Fransa ve İngiltere devletlerinin müdahalelerine uğramış, bu iki devletin rekabet politikası olmak üzere, birisi Dürzîleri ve diğeri onlara karşılık olmak üzere Marunîleri himaye ettikleri gibi, iki taraf da İslam ve Hıristiyan asılları üzerine himayelerinin genişletilmesi sevdasına düşmüşlerdir. Bölgenin harap halinden istifade ile Amerikalılar gelip birçok okullar ve kiliseler yapıp onlar da bu veçhile orasını ele almaya başlamış ve Akka cihetine de Almanlar yerleşmiştir.”²⁰ “...İngilizlerin Anadolu ıslahı bahanesiyle vilayetler idaresinin İngiliz memurlarının eline vermek istedikleri gibi Suriye’ye de ya onlar ya da Fransızlar böyle bir bahane ile el atmak niyetinde buldukları bilinen bir şeydir. ...Velhasıl her devlet Suriye’nin birer kıtası üzerinde tesis-i hükümet etmek mukaddematına çalışıp, İspanyollar bile bu defa Yafa tarafında bir kilise ve bir okul inşasıyla onların da hallerince bundan hisse kapmak telaşına düştükleri görülmüştür...”²¹

İdari Reformların Altyapısı: Tanzimat Sürecinde Osmanlı Devleti’nin Merkezi Kurumları Yeniden Düzenlemesi

Süveyş Kanalı, Bağdat ve Hicaz demiryolları, Basra Körfezi gibi ulaşım şebekelerinin varlığı 20. Yüzyıla doğru Ortadoğu’yu uluslararası siyasetin önemli bir merkezi haline getirmiştir. Büyük güçlerin odaklandığı, konsolosluklar, misyoner faaliyetlerle ve ticari temsilcilikleriyle hareketli bir alan olması ile dikkatleri çeker.

Osmanlı düzeni dış güçlerin bölgeye etkisini azaltacak idari düzenlemelere erkenden başlamıştı. Tanzimat(1839) ve Islâhât(1856) Fermanlarını takip eden dönemde taşrayı etkileyen önemli değişiklikler meydana geldi. Sultan Abdülmecid zamanında 1840 yılında Ceza Kanunu, 1846 yılında İdare Hukuku ve 1847 yılında Ticaret Kanunu yürürlüğe konuldu.²² Hukuk alanındaki bu girişimler elbette taşraya yansdı. Ancak yeniliklerle birlikte çoklu bir hukuk yapısı ortaya çıkmıştı. Yabancılara ait iki

20 25 Kanunuevvel 1294 tarihli layihadan aktaran Necdet Kurdakul, “Midhat Paşa’nın Suriye Layihaları ve Ortadoğu Olayları”, Tarih ve Toplum, S.84, Aralık 1990, s.26.

21 17 Mart 1295 (29 Mart 1879) tarihli layihadan aktaran Necdet Kurdakul, a.g.m., s.27. Bölgede büyük güçlerin artan etkinliğine 1879’da Suriye Valisi Hamdi Paşa da değinir: “Öteden beri Avrupa devletlerinden Suriye kıtasında en çok faaliyet içinde olanlar İngiltere ve Fransa’dır. Bu devletler, İslam dünyasını etkilemek ve fesad yapmak niyetiyle Arapça gazeteler çıkarmaktadır. İslam dünyasında hilafetin etkisini bildiklerinden İslam kamuoyuna tesirde bulunmak için bazı Avrupa gazetelerine bu yolda yazılar yazdırmakta ve Arapça gazeteler yayınlamaktadırlar.” Ömer Kürkçüoğlu, Osmanlı Devleti’ne Karşı Arap Bağımsızlık Hareketi, AÜSBF Yay, Ankara, 1982, ss.22-23; Krş. BOA Yıldız Arşivi, Kısım No.18, Evrak No.1604, Zarf No.3, Kutu No.40.

22 Ubcini, Lettres sur la Turquie, depuis le khatti-cherif de Gulkanè, 1839, ss.94, 99 ve 292 vd’ndan aktaran Nicolae Jorga, Osmanlı İmparatorluğu Tarihi, Çev. Nilüfer Epçeli, C.5, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2005, C.5, s.355.

adli alan vardı. Bunlardan ilki yabancı hukuku ve konsolosluk mahkemeleri, ikincisi ise Osmanlı hukuku ve mahkemeleri alanı idi. Ahidname ve anlaşmalara göre yabancıların Osmanlı tebaası ile olan davaları Osmanlı mahkemelerince görülüyordu.

Bu bağlamda 1850’de Fransız Ticaret Kanunu’nun adapte edilmesiyle Kanunname-i Ticaret hazırlandı. 1863’de ise denizci ulusların kanunlarından yararlanılarak Ticaret-i Bahriye Kanunnamesi kabul edildi. Ticari mahkemelere bakmak üzere şer’î hâkimler yerine nizami hakimler ve tüccarlardan oluşan karma kurullar görevlendirildi.

Dönemin bir başka reformist uygulaması Aile Hukuku alanında idi. Cevdet Paşa’nın başkanlığında bir grup tarafından Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye hazırlandı. (1868-1876) Mecelle, İslam Hanefî fıkhnın esaslarını benimsemekle birlikte, fasılların düzenlenişi ve eserin kendi içindeki sistematiği bakımından Batı hukukundan esinlenmiş bir eserdir. Ancak bu eserde ticaret, aile ve şahsa ait konular düzenlenememişti. 1879’da Teşkilat-ı Mehakim Kanunu ile savcılık, 1875’de noterlik kurumları düzenlendi. Ayrıca ceza mahkemelerindeki hâkimlerin sayısının artırılması hayata geçirildi.

Stanford J. Shaw, Osmanlı’da meşrutiyet öncesi dönemde, yasama gücünün halk katılımıyla oluşturulan meclisler eliyle başladığını ve bundan daha önemli olarak anayasal düzenlemelerin Batı örneklerine öykünme yoluyla değil, kendi arayış ve denemelerinin sonunda ortaya çıktığını vurgular.²³

Taşrayı, bu kapsamda Osmanlı Ortadoğusu’nu ilgilendiren bir başka merkezi düzenleme toprak hukukuna yönelikti. 1858 Yılında Arazi Kanunnamesi çıkartıldı. Toprakta özel mülkiyet ile mirasta kadın ve erkeğin eşitliğini öngören hükümler getirildi. 1878 Vilayet Belediye Kanunu taşra yönetiminde idari kurulların oluşturulmasında Müslim ve gayrimüslim ahalinin temsilinde eşitliği amaçlıyordu.²⁴

Çağın iletişimi hızlandıran bir aracı olan telgraf, Sultan Abdülaziz döneminde hızla tesis edilerek merkezî yönetimin vazgeçilmez bir iletişim aracı haline gelmişti. Abdülmecid döneminde de bu çalışmalar sürdürüldü. Osmanlı topraklarında 1864’de 76 telgraf merkezi faaliyet gösteriyordu. Abdülaziz’in saltanatının sonunda artık kasabalarda bile telgraf merkezi açılmış durumdaydı.²⁵ Yüzyılın son çeyreğinde ordu, bürokrasi, yargı, ekonomi, sağlık, eğitim, basın gibi birçok alanda önemli yenilikçi adımlar Sultan II. Abdülhamid döneminde atılmıştır.²⁶ Sanayi toplumunun altyapısını oluşturan ve maliyeti

23 Standford J. Shaw, “19. Yüzyıl Osmanlı Reform Hareketleri ve Merkezi Yasama Meclisleri”, Tarih ve Toplum, Nisan-Mayıs 1990, s.11.

24 Ortaylı, Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi, Cedi Neşriyat, Ankara, 2007, ss.415-416.

25 Enver Ziya Karal, Osmanlı Tarihi, Türk Tarih Kurumu Yayınevi, Ankara, 1996, C.VII, s.272-273.

26 Bedri Gencer, İslamda Modernleşme (1839-1939), Lotus Yayınevi, Ankara, 2008, s.65. Gencer bu tespitine Karal’ın ve Karpat’ın araştırmalarını destek göstermektedir.

çok yüksek olan ulaşım ve teknik eğitimin sağlanması Avrupa'da da Doğu'da da devlete düşen bir görevdi. Bu kapsamda II. Abdülhamid demiryolu ve teknik eğitim okullarıyla (sanat mektepleri) önemli bir görev üstlenmiş oldu.

Eğitim alanındaki reformlar aslında geriye uzanır. Sultan Abdülmecid, eğitimin, yenileşmenin altyapısını oluşturacağına inanıyordu.²⁷ 1845'de Meclis-i Maârif-i Umûmiye, 1847'de ise Mekâtib-i Umûmiye Nezareti kuruldu. Eğitim öğretim programı kurmak için bir komisyon, bu komisyonun işleyişini belirlemek için de bir kanun düzenlendi. Ortaokulların açılması, ilk ve ortaokulların ulemanın kontrolünden çıkarılması, müfredatın Avrupa'dakilere benzer şekilde düzenlenmesi ve imtihanla sınıf geçme usulünün uygulanması kararlaştırıldı.²⁸ Ancak başlangıçta, medrese kökenli öğretmenler nedeniyle ilköğretimin yenileşmesi mümkün olmadı. Eğitim reformları, okulların, okullaşmanın artırılması ve ders içeriklerinin geliştirilmesi açılarından önemli adımlarla 19. Yüzyıl boyunca sürdü.

Yenilikler imar alanında da görülür. Gülhane Hattı'nın ilanından sonra 1845'de, her eyaletten biri Müslüman biri gayrimüslim iki kişi İstanbul'a çağrılmış ve Meclis-i Vala'daki çalışmalardan sonra İmar Meclisleri kurulmuştur. Bu komisyon üyeleri 18 Mayıs 1845'de hareketle 7-8 ay sürecek olan araştırmalar için yola çıkmış, *ülkenin bayındır kılınması, halkın güvenlik ve refah içinde yaşamını sürdürerek yararlı işler yapmalarına olanak sağlayacak önlemleri* araştırmış, *uğradıkları şehirler ve köylerde halkın yakınmalarını ve sorunları saptamışlardır*. Bu tespitlere dayalı olarak hazırlanan programda yol, köprü, su yolu öncelikli olmak üzere imar planlaması yapılmıştır.²⁹ Yenilik çabaları içinde dikkati çeken meclis kavramının her alanda kullanımının yaygınlaşması ilerleyen dönemlerde artarak sürmüştür.

1864 Osmanlı Vilayet Nizamnamesi'nin Osmanlı Ortadoğusu'na Getirdikleri

Teşkil-i Vilâyet Nizamnamesi'nin amacı, Islahat Fermanı'nın 13. fıkrasında yer alan "halkın memleket işlerine iştirakini" sağlamaktı. Ayrıca *idare ve icranın adliyeden ayrılması* düşünülüyordu. Önce Tuna, Halep, Edirne, Trablusgarb ve Bosna'da uygulanmış ve cesaret verici sonuçlar elde edilmişti.³⁰ Bu düzenlemeyle eyalet yerine vilayet idari birimi getirildi. Örneğin, Ortadoğu'da Musul eyaleti Musul Vilayeti'ne, Bağdat Eyaleti Bağdat

27 Niyazi Berkes, Türkiye'de Çağdaşlaşma, 10. Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2006, s.230.

28 İhsanoğlu, Ekmeleddin, Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi, IRCICA Zaman Yayıncılık, C.2, İstanbul, 1999, s.304.

29 İlhan Tekeli ve Selim İlkin, "Mustafa Celaleddin Bey'in Bir Eyaletin Islah ve İmarı Hakkında Mükâmele Adlı Risalesi Üzerine", Cumhuriyetin Harcı Modernitenin Altyapısı Oluşurken, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2004, s.5-10.

30 Aynı eser, s.430.

Vilayeti'ne dönüşürken, Sidon Eyaleti Şam'la birleştirilerek Şam Vilayeti kuruldu. 1869 Yılında Vilayet Nizamnamesi'nde düzenleme yapılarak taşra idari yapısı yeniden ele alındı ve meclisler ön plana çıktı. Eyaletlerde gayrimüslimlerin de yer aldığı mahalli meclisler kurularak valiye bağlandı.³¹ Artık valinin, defterdarın, mal müdürünün, halk tarafından seçilen temsilcilerin, her mezhepten ruhbanların ve ileri gelenlerin katıldığı bir vilayet meclisi oluştu.³²

Osmanlı Ortadoğu topraklarında da vilayet, liva ve kazada yöneticiye bağlı bir Meclis-i İdare, bunun yanısıra vilayette ayrıca bir Meclis-i Umumi teşkil edildi. Bu meclisler memurlar ve eşraf temsilcilerinden oluşan, aynı zamanda gayrimüslim ahalinin de temsiline olanak tanıyan karma nitelikli kurumlardı. İstışari görevlerinin yanısıra memurun muhakematı ve ya gayrimenkule tecavüzün menî gibi idari ya da kazai olarak tanımlanabilecek yetkileri de bulunmaktaydı. Taşraya yargı alanında yeni kuruluşlar getiriyordu. Her vilayet, liva ve kaza için Meclis- Temyiz-i Hukuk (hukuk mahkemesi) ve Meclis-i Cinayet (ceza mahkemesi) kuruluyordu. Bu meclislerin başkanlarını şeyhülislam atayacak, diğer üyeler ise seçilmiş Müslim ve gayrimüslim üyelerden oluşacaktı.³³

1871'de yönetimin tabana yayılması için yeni bir adım atıldı. Kaza ve köy arasında nahiyeye birimi oluşturuldu. Bir müdür yönetiminde olan bu birim, kendi alanına giren köylerin ihtiyar meclislerince gönderilen üyelerden oluşan bir idare meclisine sahip olacaktı. 1878'de I. Meşrutiyetin başlangıcında belediye örgütlenmesi kanunlaştırıldı. Kanun, belediyelere imar işlerini kontrol, bayındırlık hizmetleri, aydınlatma, temizlik, belediye mallarının yönetimi, emlak işleri, nüfus sayımı, pazar ve alışveriş kontrolü, hijyenik tedbirler alma, mezbaha işleri, ifaiye işleri ve okul açmak gibi görevler vermiştir. Şehir ve kasabaların büyüklüğüne göre 6-12 kişilik bir belediye meclisi seçilmekte, üyelerin yarısı iki senede bir kura ile değiştirilmektedir. Dönemin vilayet salnameleri bu düzenlemeyi yansıtan kayıtlar içerir.

Vilayet yönetiminde merkezi hükümetin nafia, sağlık ve maarif hizmetleri için gerekli memurları bulunuyordu. Bu kişilerin yanı sıra vilayet ve livalarda yöre halkının merkezi yönetim temsilcilerine yardımcı olmak üzere seçilmiş üyelerden oluşan kurullar vardı. Genellikle vali ve mutasarrıfın görevlendirdiği yerel ileri gelenlerden oluşan bu birimler arasında, Nâfia, Ziraat Komisyonu ve Menâfi-i Umumiyye sandıkları vardı.³⁴

31 Cevdet Küçük, "Abdülmecid" maddesi, T.D.V.İslam Ansiklopedisi, İstanbul, 1988, C.1, s.262.

32 Jorga, a.g.e., s.355.

33 Ortaylı, Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi, s.502.

34 Aynı eser, s.503.

Adli Reform Kapsamındaki Düzenlemeler

1869'da yürürlüğe giren mecelle hukuk anlayışında ileri bir adım olarak görülür. Müslüman tebaa için dini, gayrimüslim tebaa için ise devletin oluşturduğu pozitif hukuk olarak algılanacak bir düzenlemeydi. Ortadoğu alanında da bu anlayış yaşama geçirildi.³⁵

1871 yılında çıkarılan “Mehâkim-ı Nizâmiye Hakkında” düzenlemesinin ortadoğuda uygulandığını salnamelerde yer alan teşkilatlanmadan anlıyoruz. Nizâmiye Mahkemeleri Bidayet ve İstinaf olmak üzere iki dereceli olmuştu. Adli ıslahat programı içerisinde adliye müfettişliği kuruldu. Bu kurumun görevi mahkemelerin işleyişini teftiş etmek ve adli işlerin düzgün yürütülmesini sağlamaktı. Kurumun işlevsel biçimde faaliyet gösterdiğini, Suriye Vilayeti'nde yapılan teftişlerden örneklerde ortaya koymak mümkündür.³⁶

Ticaret mahkemeleri bir başka yeni kurum olarak karşımıza çıkar. Bu mahkemelerde reis, azalar ve memurlar (baş kâtip, ikinci kâtip ve diğerleri) vardı. Uluslararası icaretin ve ulaşımın odağında olan Beyrut Ticaret Mahkemesi'nde reis, 4 aza ve yabancı temsilcilerin oluşturduğu üyelikler vardı. (1885) Bunlar 4 Fransız, 2 Rus, 4 İngiliz, 4 Alman, 2 Avusturya, 2 İran, 2 de Hollanda ve Danimarka temsilcisinden oluşuyordu. Toplam 24 sandalyeyi ifade eden bu temsilciler yabancıların ekonomik alanda etkinliklerini göstermesi bakımından çarpıcıdır. Ticaret Mahkemesi Kalemi'nde ise 7 kişi çalışmaktadır.³⁷ Bu durum kentteki sosyal yapıda yabancıların önemli payını vurgulamaktadır. Aynı nedenlerle liva personeline Yabancı Dil Baş Memuru ve 4 memuru yer almaktadır.³⁸

35 Bölüm bölüm hazırlanmış ve borçlar, usul ve kısmen eşya hukukunu kapsamış ancak tam bir medeni hukuk kapsamına ulaşamamıştır. Gencer, a.g.e., ss.395-397. Osmanlı Hukuku Aile Kararnamesi Lübnan, Suriye, Ürdün, Irak ve Filistin'de 1917'de uygulanmaya başlamış ve yakın geçmişe dek devam etmiştir. Böylece milli bir kanun olmanın ötesine geçmiş, ayrılan topraklarda uzun süre kullanılmaya devam etmiş bir kanun düzenlemesi olmuştur. Osman Öztürk, “Osmanlılarda Tanzimat Sonrası Yapılan Hukuki Çalışmalar ve Mecelle-i Ahkam-ı Adliyye”, Osmanlı Ansiklopedisi, C.6, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, s.515-516; Osman Kaşıkçı, “Osmanlı Medeni Kanunu: Mecelle”, Osmanlı Ansiklopedisi, C.6, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, s.525

36 Fatmagül Demirel, “Osmanlı Adliye Teşkilatında Yaşanan Sorunların Hapishanelere Yansıması 1876-1909”, Osmanlı'da Asayiş Suç ve Ceza 18 ve 19. Yüzyıllar, Der. Noemi Levy ve Alexandre Toumarkine, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2007, s.198.

37 Millet Yazma Eserler Kütüphanesi, Ali Emiri Salnameleri (AESLN) 380, Suriye Vilayet Salnamesi 1885, s.112 vd.

38 Suriye Vilayet Salnamesi 1885, AESLN 380, s.118.

Millet Anlayışı ve Çok Kültürlülüğün Yaşatılması

Osmanlı yönetiminde millet teşkilatı etnik (kavmî) ve lisan aidiyetine değil, din ve mezhep aidiyeti esasına dayanmaktadır. Ferd, o cemaatin ruhani, mali, idari otoritesine bağlı olarak yaşamaktadır.³⁹ Millet, “ehl-i kitab” veya “zımmî” statüsü altında İslam’ın tanıdığı farklı inanç toplulukları, özel statü, özel idari-mali düzenlemelerle idare edilirdi. Ruhani sınıfları ve yöneticileri belliydi, inançları açıldı ve sadece dini değil, dünyevi işleri de ruhani liderlerine bırakılmıştı.⁴⁰

Osmanlı Ortadoğusu etnik ve dinsel farklılıklar taşıyan bir toplumsal yapıya sahipti. Örneğin, Suriye- Lübnan- Filistin’de kalabalık bir grup teşkil eden, iyi teşkilatlanmış, Arapça konuşmalarına rağmen artık ayrı bir “ethnie” olarak yaşamını sürdüren toplumsal birimler vardı. Dürziler, Kuzey Irak ve Güneydoğu Anadolu’da yaşayan Yezidîler ve Anadolu ile Rumeli’nin her yerinde yaşayan Alevîler ve bazen Alevî diye anılmakla beraber Suriye-Antakya bölgesinde yaşayan Nusayrîler bunlar arasındadır. Bu gruplara devletin bakışı ve idare ile olan ilişkilerinde hukuki, idari, mali uygulama çok ilginçtir ve aslında birbirinden farklıdır. Yezidîler üzerindeki politika bazı çelişkiler içermiştir. 1892’de bölgede valilik yapan Mustafa Nuri Paşa’nın, Abede-i İblis adlı eseri bu konu hakkında ulema tarafından hazırlanmış az sayıda esere örnektir. Osmanlı uleması ve çevre halk Yezidîleri Müslüman olarak mütalaa etmemiştir. Yönetim ise gayrimüslimlere uygulanan vergileri almıyor ancak askerlik görevine çağırıyordu. Oysa diğer gruplar için tashîh-i itikad (inancı düzeltme) tâbiri kullanılırken, Yezidîler’in Müslüman olması için ihtidâ tâbiri geçerliydi. Mithat Paşa Bağdat valisi iken (1872), Yezidîleri askere almaya çalışmış, liderleri Mir Hüseyin Bey ve çevresindekilerin 1200 imzalı dilekçe ile başvurmalarından sonra bu işlemde vazgeçmiştir. Ayrıca Sultan Abdülaziz Mir Hüseyin Bey’i kabul etmiş ve “kapı çuhadarı” ünvanı vermiştir. Mustafa Nuri Paşa da Laleş’te bulunan Yezidî kutsal ziyaretgahını tamir ettirmiştir.⁴¹

Benzer biçimde Dürziler de cizye vergisi vermiyor ve Kur’a-i şerriye usulü ile askerlik görevine seçiliyorlardı. Dürzilere Osmanlı yönetiminin olumlu yaklaşımlarının altında, toplu oturan, iktisaden güçlü, örgütlü ve savaşçı bir grup olmaları bulunur. II. Abdülhamid devrinde Osmanlı sistemiyle bütünleşmelerini sağlamak amacıyla okul açma çalışmaları hızlandırılmıştır. 1897’de Cebel-i Duruz’un nüfus miktarlarına göre tesisi kararlaştırılan okulların bir an önce açılmasını emreden bir irade yayınlanmıştır.⁴²

39 Ortaylı, Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi, ss.451-454.

40 Ortaylı, Osmanlı’da Milletler ve Diplomasi Seçme Eserleri III, 2. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2008, s.95.

41 Ortaylı, Osmanlı’da Milletler ve Diplomasi, s.96. Krş. John S. Guest, The Yezîdis, KPI, New York, 1987, s, 116, 138.

42 Aynı eser, s. 99; Krş. BOA İ., Dahiliye, no:243/613, 1-4 R 1315/30 Ağustos-2 Eylül 1897.

Nusayrîlerden de gayrimüslimler gibi vergi alınmıyordu. II. Abdülhamid devrinde bölgeye gönderilen propagandistler sayesinde Antakya ve İskenderun kazalarındaki Nusayrîler tashih-i itikad etmiş, bunun için gereken yerlerde mektepler açılması için Meclis-i Vükala kararı alınmıştır. Bu yaklaşım dini değil, etnik bir bütünleşme çabasına işeret etmektedir.⁴³ 1890'da Lazkiye mutasarrıfı Muhammed Hassa, İstanbul'a bir yazı göndererek, Sahvun'da Sünnî Hanefî mezhebe geçen Nusayrîler bulunduğunu bildirmiş, onların okul ve cami ihtiyacından söz etmiştir. İlaveten daha önce de Markab ve Cebel de benzer durumun olduğunu ve Hıristiyan misyonerlerin etkinliklerine karşı isteklerin acilen karşılanması talebinde bulunmuştur. Merkezi yönetim de misyonerlerin Nusayrî liderlerini ekonomik olarak desteklemekte olduğunu, karşı hareket olarak benzerinin yapılması gereğini bildirmiştir.⁴⁴ Benzer biçimde Osmanlı yönetimi Basra vilayeti ve diğer bazı yerlerde İranlı Şii ulemanın propagandasına karşı da tedbirler almıştır. Şia'nın siyasi olarak ciddi bir tehlike olarak algılanması nedeniyle, 1901'de bölgeye özel maaşlı müderris ve din görevlileri tayin edilmiş, bunun için irade yayınlanmıştır.⁴⁵

Osmanlı Devleti'nin millet düzenine dayalı iç siyaseti farklılıkları taşıyan toplumsal üniteleri birlikte yaşama kültürü içinde bir arada tutmayı başarmıştı. Bu yüzden "Osmanlı Paketi" denilen kavram ortaya çıkmıştı.⁴⁶

43 Ancak devlet adamlarının kişisel yaklaşımı durumdan farklılık gösterir. Cevdet Paşa Nusayrîler hakkında garip bir ifade kullanmış, hatta rakibi Fuad Paşa'nın kayınpederi ve ailesi Nusayrî olduğu için hafife almıştır. Aynı yer, Krş. BOA İ., Maarif, no:67/804/1, 8 R 1311/19 Ekim 1893.

44 Aynı yer, Krş. Selim Deringil, "The Invention of Tradition in the Late Ottoman Empire", *Comparative Studies in Society and History*, c.35, 1993/1, ss. 15-16.

45 Aynı eser, s.100, Krş. BOA, I, AvM, no:439/2775/1, 4 Za 1318/23 Şubat 1901.

46 Ancak incelediğimiz dönemin sömürgeleşme ortamı farklılıkları çeşitli yöntemlerle ötekileşmeye döndürmeyi amaçlayan gizli- açık dış müdahaleleri beraberinde getirmişti. Bu bağlamda aşağıdaki gelişmeleri hatırlatmak isteriz: 1893'te İngilizler Sudan'da, Fransızlar Laos'ta etkinlik kurdular. 1894'te İngilizler Uganda'ya girdiler. British South Africa Company 1895'te Rodezya'da etkinlik kurdu. 1896'da Fransızlar Magadaskar'ı denetim altına aldılar. Aynı yıl Uzak Doğu'da Çin ve Rusya, Mançurya Konvansiyonu'nu imzaladı. 1897'de Theodor Herzl ve Max Nordon önderliğinde Basel'de ilk Siyonist kongresi toplandı. 1898'de Alman İmparatoru II. William, Filistin ve Suriye'yi ziyaret etti. Beşinci Siyonist kongresi toplandı. 1902'de Almanya, Avusturya ve İtalya arasında altı yıl geçerli bağlaşma kuruldu. 1903'te altıncı Siyonist kongre toplandı. 1904'te Rus-Japon savaşı başladı. Japonlar Port-Arthur ve Seul'u ele geçirdi. 1905'te on yıllık İngiliz-Japon bağlaşması imzalandı. 1906'da Hindistan Müslümanları arasında Ağa Han önderliğinde birlik oluşturuldu. İngilizler Sina Yarımadası'nda Türklere ultimatoma verdiler. 1907 Yeni Zelanda İngiliz Dominyonu haline geldi. 1908 Güney Afrika Birliği kuruldu. 1909 Anglo-Persian Oil Company kuruldu. 1911 Türk-İtalyan savaşı başladı. İtalyan savaş gemileri Trablus'u bombaladı. 1912'de Almanya, Avusturya, İtalya bağlaşması yenilendi. Bernard Grun; *The Timetables of History*, Simon and Schuster, New York, 1979. Strayer, Joseph R-Hans W.Gatzke; *The Mainstream of Civilization*, Fourth ed., New York, 1984. s.648 vd.681 vd.

Osmanlı Ortadoğusu'nda Yönetim Reformunun Özü: Meclislerin Kurulması

Ortadoğu'daki Osmanlı vilayetlerinin merkez kurumları halkın talep edeceği çeşitli hizmetlere göre oluşturulmuştu. Meclis kavramı, meşveret geleneği nedeniyle Osmanlı yönetiminde her zaman gündemdedi. Meclis-i İdare-i Vilayet, Divan-ı Temyiz-i Vilayet, Meclis-i Temyiz, Mahkeme-i Ticaret, Harameyn-i Şerefeyn Evkafı Odası, Muhasebe Kalemi, Evrak Odası, Tercüme Kalemi, Temyiz Kalemi, Emlak Komisyonu, Tahrir-i Emlak Kalemi, Defter-i Hakâni Kalemi göze çarpmaktadır. Yönetim birimlerindeki çeşitlenme ve artışı merkezi yönetimin uzmanlaşmaya verdiği önem ve bölgenin siyasal ve sosyal hareketliliği ile ilişkilendirmek doğru olur. 1885 Yılı kayıtlarında valilik personel kadrolarında Orman Müfettişi, Başmühendis ve Vilayet Baş Baytarı göze çarpmaktadır. Merkezden yapılan görevlendirmelerde ihtiyaçlar doğrultusunda çeşitlendirmeye gidildiği görülmektedir.

Vilayet İdare Meclisleri, Vali başkanlığında, Şer'i mahkemeler müfettişi, defterdar, mektupçu, siyasi işler müdürü ile halk tarafından seçilen iki Müslüman, iki gayrimüslim üyeden oluşuyordu. Vilayet Umumi Meclisi ise, vilayet dahilindeki sancaklardan iki Müslüman, iki gayrimüslim toplam dörder üyenin katılımıyla oluşuyordu ve yol, resmi binalar, ziraat, nafia ve vergi konularındaki dilek ve şikâyetleri görüşüyordu. Nahiye meclisleri ise yörenin ahalisi arasından seçimle oluşturulmaktaydı. Karyelerde (köylerde) ise muhtarlık yönetimi bulunmaktadır. Muhtarların yanında nüfusa göre 3-12 kişilik, seçimle oluşturulan İhtiyar Meclisi bulunur. Bunlar köyün bekçi, korucu gibi zabıta memurlarının tayin ve yönetimi, vergi tahsili, beledi hizmetlerin gözetimi konularını yürütürler. Köylerde farklı dinsel cemaatler yaşıyorsa ihtiyar meclisi, muhtar ve papazlarla birlikte toplanmaktadır. Muhtar seçimi yılda bir yapılmakta, 18 yaşını geçen Osmanlı uyruklu ve yılda en az 50 kuruş vergi verenler seçime katılabilmektedir. Muhtar ve İhtiyar Meclisi üyelikleri için 30 yaş ve senelik 100 kuruş vergi verme şartları aranır. Bu koşullardan anlaşılan merkezi yönetim denetleyebileceği dar bir gruba yönetime katılma yetki ve hakkını tanımış olmaktadır.⁴⁷

Meclislerin adli ayağı da idari birimlerde oluşturulup yaygınlaştırıldı. Bu kapsamda her nahiyede İhtiyar Meclisi'nin oluşturduğu Sulh Meclisi kuruldu. Bu meclisin üyeleri ruhani liderleri ile *her sınıf ahali için en az üç ve en çok oniki âzadan seçim ile* kuruluyordu. Kazalarda Meclis-i Deâvi adıyla Dava Meclisleri kuruldu. Bu meclisler kadının başkanlığında ve halk tarafından seçilen üç Müslüman üç gayrimüslim üyeden oluşuyordu. Hem vilayet hem de sancak merkezlerinde Hukuk ve Cinâyet Mahkemesi vardı. Ayrıca bunların birer temyiz mahkemesi bulunuyordu. Vilayetteki meclisler gerekli görürse

47 Ortaylı, Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi, s.432 vd.

Meclis-i Cinâyet kurabiliyorlardı.⁴⁸ Ancak yapılan yenilikler, bunları besleyecek insan gücünü yetiştirme konusundaki yetersizliklerden etkileniyordu. Örneğin kadılar dışında hukuk adamı yetiştirilmediğinden Şeyhülislam tarafından atanan kadı aynı zamanda Nizamiye Mahkemesi'nin başında bulunuyordu. Yine de meclis üyelerinin Müslüman ve gayrimüslim halkın temsiline göre düzenlenmesi, mahkeme görevlilerinin mülki amirlerin etkisinden etkilenmeyecek şekilde teşkilatlandırılmasına özen gösterilmesi ve mahkeme ilamlarının Türkçenin yanı sıra yerel halk çoğunluğunun kullandığı lisanda da yapılması çok önemli açılımlardı.⁴⁹

Osmanlı Ortadoğusu'nda halkın yönetimine katılımı sağlayan meclislerin verimli şekilde işleyişine işaret eden örnekleri İngiliz konsolosluk raporlarında görmek mümkündür. Bunlardan biri bir İngiliz tüccarın Akka'ya gidip çalışabilmesi için yetkililerden izin alınması konusundaki yardım talebine ilişkindir. 3 Ağustos 1884'te bir İngiliz tüccar Akka'da buharla çalışan bir değirmen inşa edip çalıştırmak üzere izin için konsolosluktan yardım isemiştir. Beyrut konsolosu durumu Akka mutasarrıfına bildirmesi için doğrudan Beyrut valisine başvurmuştur. Valilik konunun Akka meclisi tarafından görüşüleceğini bildirmiştir. Ancak meclis un imalatı gibi önemli bir konuda yabancı bir girişimciye izin verilmesini reddeder. 25 Aralık 1884 tarihli cevap, Akka İdare Meclisi'ne sevk edilen konunun reddedildiğini konsolosluga bildirmektedir. 30 Ocak 1885'de konsolosluk iznin yeniden değerlendirilmesi için tekrar valiliğe başvurur ancak meclisin 15 Mart 1885'de bildirilen kararı yine olumsuz olmuştur.⁵⁰ (Bkz. Belge1)

Osmanlı yönetiminin yeni yapılanmasına ilişkin bir başka örnek 1881'de Nazareh'de bir hastane yapımıyla ilgilidir. İngiliz konsolosu 18 Mayıs 1882 tarihinde valiliğe yazıyla hastane yapımına ilişkin bir sorun bildirmiştir. Vali bizzat telgraf çekerek konunun gidişatı hakkında konsolosa bilgi vermiştir. Buna göre Vilayet İdare Meclisinin konuya ilişkin mazbatası valiliğe ulaşmış ve Dâhiliye Nezaretine gönderilmiştir.⁵¹ (Bkz. Belge 2)

24 Mayıs 1881'de "Misyoner Kilisesi Topluluğu"nun Nazareh'de yapımı süren okulunda inşaat çalışmalarına engel olduğu gerekçesiyle İngiliz Konsolosluğu valiliğe başvuruda bulunmuştur. Konu Beyrut Belediye Meclisi'nde karara bağlanmıştır. Ancak inşaatın engellenmesi konusunda yerel halkın sorunu sürdürmesi karşısında mahkeme başkanı (kadı) cezalandırmalar yoluyla konuyu sonlandırmıştır.⁵² (Bkz. Belge 3)

48 Karal, a.g.e., C.VII, s.166-168.

49 Karal, a.g.e., C.VII, ss.168-169.

50 18 Nisan tarihli İngiliz konsolosluk belgesi, İstanbul'daki yetkililerin devreye girerek iznin alındığını belirtmektedir. FO 1480 No.9 18 Nisan 1884 Beyrut.

51 FO 195/1369 No.31'i takiben "Copy".

52 FO 195/1369 No.35 Alcih'in eki olarak 20 Mayıs 1881 Nazareh; FO 195/1369 No.35 Alcih'in eki olarak

Bir örnek de 1880'de kapatılan bazı yabancı okulların yeniden açılma mücadelesine ilişkindir. Londra'dan Beyrut'ta bulunan İngiliz konsolosuna gelen talimatta okulların açılması hususunda verilecek cevabın hızlandırılması için valiliğin meclise baskı yapmasının sağlanması istenmiştir. Bu konuda oluşacak bir gelişmenin telgraf yoluyla derhal bildirilmesi talimatı konunun önemini ortaya koymaktadır. Konsolos valiliğe telgrafla başvurmuş, valilik okulların yeniden eğitime başlaması için İdare Meclisi'nden çıkan kararı konsolosluğa bildirmiştir.⁵³ (Bkz. Belge 4) Bu örnekler, yabancı temsilcilerin kayıtlarına yansımış olan taşrada yerel yönetimin işleyişini ve meclislerin etkinliğini ortaya koyması bakımından önemlidir.

Meclis kurumu, farklı alanlarda da yaygınlık kazanmıştır. Suriye Vilayeti Maarif Dairesi'nde, Maarif Meclisi ve Meclis-i Maarif Kalemi vardı. 1892 kayıtlarına göre bu mecliste reis, maarif müdürü, muhasebe-i vilayet mümeyyizi, ıslahane müdürü ve 11 aza yer alıyordu. Kalemin kadrosunda ise başkâtip, kâtib-i sâni, muhasebe kâtibi, sandık emini vardı.⁵⁴ 1880 yılında kurulan Suriye Vilayet Maarif Meclisi Matbaası, meclisin yönlendirdiği biçimde yayın yapmaktaydı.⁵⁵

Osmanlı Ortadoğusu'ndaki İdari Birimler ve Merkezi Devlet Arasında Hızlı İletişimin Tesisi

1849'da eyalet merkezlerinde birer postahane açılmıştı. Birimler arası mesafeler at ile ulaşım süresine bağlı düşünülerek belirlenmiş ve hizmet buna göre fiyatlandırılmıştı. Postahanelere asılıp halka ilan olunan mesafe cetvellerinde İstanbul Şam arası 319 saat olarak belirlenmişti.⁵⁶ II. Abdülhamid'in merkezi yönetimi kuvvetlendirme yollarından biri olarak gördüğü telgraf örgütü, özellikle demiryolu hatları boyunca yaygınlaştırılmış, hatta güvenliğini sağlamak üzere karakollar da bu hatlarda artırılmıştı. 1871'de Şam ile Bağdat arasında posta yolu açıldı. 1878'de Şam'ı Humus ve Trablus'a bağlayan araba yolu tamamlandı. Aynı yıl Trablus şehri ile iskelesini bağlayan tramvay yolu tamamlanıp hizmete açıldı.⁵⁷

1882'de Trablus ve Humus Araba şirketi kuruldu. 1892'de Şam ve Beyrut arasında 112 kilometrelik yolu 12-13 saatte giden 16 kişilik Dilijans denilen taşıtlar işletiliyordu. Beş kişilik posta arabaları aynı güzergâhta hizmet vermeye başladı.⁵⁸ 1893'de Şam'dan Mezirib'e kadar, bir sonraki yıl da

2 Haziran 1881 Nazareh.

53 FO 195/1306 No.39 20 Mayıs 1880

54 Suriye Vilayet Salnamesi 1892, AESLN 386, ss.120-121.

55 Suriye Vilayet Salnamesi 1885, AESLN 380, s.249

56 Çadircı, Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı, 295-296.

57 Suriye Vilayet Salnamesi 1885, AESLN 380, s.24.

58 Tekeli ve İlkin, "Osmanlı İmparatorluğu'nda 19. Yüzyılda Araba Teknolojisi ve Karayolu Yapımındaki Gelişmeler", Cumhuriyetin Harcı Modernitenin Altyapısı Oluşurken, ss.101-102 ve

Beyrut'tan Şam'a kadar şimendifer hattı tamamlanmıştı.⁵⁹ 1907'de Beyrut'ta birinci sınıftan iki ikinci sınıftan dört ve üçüncü sınıftan on adet olmak üzere toplam 16 yolcu arabası eklenmek üzere sipariş edilmiştir. Ayrıca *altmış* adet eşya-yı ticariye vagonu da sipariş aşamasındadır.⁶⁰

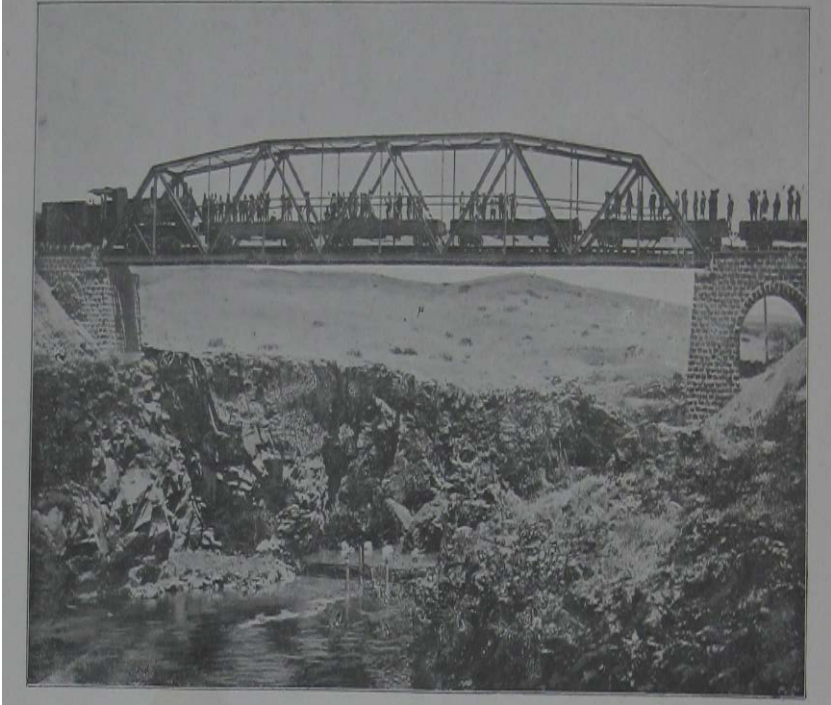

Foto 1:1907 Hayfa'yı Hicaz demiryolu hattına bağlayan tren hatının 79. Kilometresindeki elli metre uzunluğunda demir köprü (AESLN 235, s.57.)

1895'de Şam'daki posta ve telgraf merkezleri Baalbek, Bekaa, Raşiya, Hasbiye, Müsemmiye, Şemskin, Havran, Kanitre, Basirulharir, Sevide, Acelun, (Sult ve Gerek şubeleri), Tebuk, Humus, Hama, Selimiye, Hamidiye, Şam Telgraf, Şam Posta (Duma ve Cedita şubeleri) olmak üzere toplam 22 ofisten oluşmaktadır.⁶¹ 1898'e gelindiğinde posta ve telgraf merkezlerinin çok hızlı bir biçimde artmış olduğu görülür. 5 tane olan Şam merkez dışı postane sayısı 20'ye yükselmiştir. Bunların ikisi dışında tamamında telgrafhane de

110; Krş. Ziya Karamürsel, Osmanlı Mali Tarihi Hakkında Tetkikler, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1940, s.83.

59 Suriye Vilayet Salnamesi 1900, AESLN 394, s.228.

60 Beyrut Vilayet Salnamesi 1908, AESLN 235, s.61.

61 Suriye Vilayet Salnamesi 1895, AESLN 390, s.237

mevcuttur.⁶² 1907'de Beyrut merkez dışında, Trablusşam ve buraya bağlı iki müdüriyet, Lazkiye ve buraya bağlı iki müdüriyet, Akka ve buraya bağlı geniş kadrosu dikkat çeken Hayfa müdüriyeti ile yine Akka'ya bağlı üç müdüriyet, Nablus ve buraya bağlı iki müdüriyet bulunmaktadır. Her sancakta posta ve telgraf müdürlüğü ve bunlara bağlı çok sayıda ofisin de telgraf müdürlüğü statüsünde kurulmuş olması bölgenin bu konudaki hızlı gelişiminin altını çizmektedir.⁶³

62 Suriye Vilayet Salnamesi 1898, AESLN 392, s.329.

63 Beyrut Vilayet Salnamesi 1908, AESLN 235, s.134.

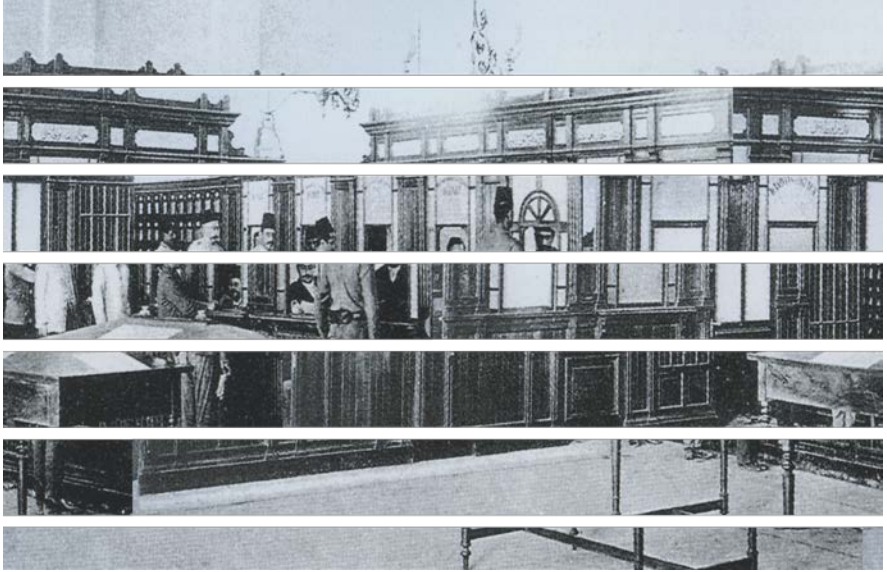

Foto 2 ve 3: 1908 Yılına ait iki kartpostalda Beyrut'taki "Osmanlı Postası"nın dıştan ve içten görünüşü yer alır. Aynı bölümlerde iadeli taahhütlü adi mektup ve havale başlıklarını görmek mümkündür.

Merkezi yönetimin ulaşım ve haberleşme koşullarının geliştirilmesi yönündeki çabalarını hizmet kalitesini arttırmak ve hakları korumak alanında da sürdürdüğü görülmektedir. Osmanlı Devleti'nin iletişimi artırma çabaları sadece devletin varlığını tesis emeye yönelik değildi. Osmanlı yönetim alanında yaşayan insanların kendi aralarındaki haberleşmelerine ve bu arada ticari işlemler için gerekli olan iletişime de canlılık getirildi. Salnamelerde değerli eşya içeren mektupların posta kabulüne ilişkin son derece detaylı talimatların yer alması bu konuda yalnızca bir örnektir. Bu bağlamda mektubun kabul edilmesine yönelik detaylar, yazıların Türkçe ve mutlaka mürekkepli kalemle yazılmış olması gereği, gönderenin kimliğinde tereddüte yer bırakmayacak biçimde ibraz gerekliliği, mektubun beş yerinden mühürlenerek kapatılması gerektiği, tutar sınırlamaları ayrıntılı biçimde ortaya konmuştur. Değerli eşya içeren mektuba yönelik bu detayların dışında havale nizamnamesi de vardı. Bunun yanı sıra yine padişah genelgesi olarak yayınlanmış olan, mektup, gazete ve evrak-ı matbu'a ve saire, emti'a-i ticariye numuneleri olmak üzere üç farklı çeşit ve ağırlıklarına göre de çok çeşitli ücret uygulamalarını işaret eden, 13sayfalık posta paketi taşımacılığı nizamnamesi düzenlenmiştir.⁶⁴ Buna göre vilayetler üç gruba ayrılmış, her gruba ve taşıma

64 Beyrut Vilayet Salnamesi 1908, AESLN 235, ss.145-157.

ürüne bağlı olarak, yollanan ürünün çeşit ve ağırlığıyla da ilişkilendirilerek son derece çağdaş ve detaylı bir taşıma tarifesi ortaya koyulmuştur.

Posta İdaresi'nde Vilayet Evrak Odası memuru ve Lisan-ı Ecnebiye memuru bulunması, resmi evrakın takibi için kurumlar arası iletişimin öne çıktığını düşündürmektedir. 1901'de haberleşme alanında artan talep ve arzın sonucu olarak oluşan ihtiyaçlar doğrultusunda yönetimin uzmanlaşma yaklaşımına gittiğini görmek mümkündür.

Yönetimin ve Hizmetlerin Tabana Yayılması İçin Oluşturulan Önemli Bir Kurum: Belediye

Şehir yönetimi ve belediye teşkilatları bazı değişikliklere uğrayarak, özellikle dönemin ticari yapısına uygun ulaşım ve hizmetler bütününe sahip olmuştur.⁶⁵ 1868 Yılından başlayarak Ortadoğu şehir ve kasabalarında belediye örgütüne rastlıyoruz. Bu kapsamda Belediye Meclisi, Reis, Muavin ve Ebniye Müdürü hizmet göze çarpıyor. Belediye Meclislerinde meclis kâtibi, mukayyid, sandık emini, kontrat kâtibi, ebniye kâtibi, tabib ve belediye tercümanı görev yapmaktaydılar.⁶⁶ Ayrıca belediye kalemi ile tabib, cerrah ve eczacıdan oluşan memur kadrosu göze çarpmaktadır.⁶⁷

Yönetim Görevlerinde Çeşitlilik

Osmanlı yönetimi incelediğimiz dönemde taşrada eskisinden daha fazla halka inen, çeşitli memuriyetler ihdas etti. Bunun ardından Ortadoğu bölgesine kendisine daha sadık yöneticiler tayin etmeye başladı. Arap topluluklarının başına unvanlar, nişanlar, armağanlar vererek kendisine sadık yerel kökenli yöneticileri getirdiler. Bu çabaların somut sonuçları görüldü. 1904 yılında Necid Emiri İbn-i Suud Orta Arabistan'da eski Vahabî İmparatorluğu'nu yeniden kurmuş ve yarımada'daki belli başlı şeyhleri güzellikle ya da zorla çevresinde toplayarak etkinliğini Kuveyt'ten Şam'a ve Kızıldeniz yakınlarına kadar yaymış olan İbn-i Suud'un giriştiği ayrılıkçı hareketin yarattığı tehlike bu çabalar sonucunda etkisini yitirdi.⁶⁸

Salname kayıtlarda birden çok görevi bulunan çok sayıda yerlinin bulunması, bölgede Osmanlı düzeninin, yerel toplumun ileri gelenlerine yönetimde önemli yer verdiğini göstermektedir.⁶⁹ 1876'da vilayetlerdeki meclis

65 Bu konu hk. Bkz. Ortaylı, Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi, ss. 503-504.

66 Örneğin Suriye Vilayet Salmesi 1899, AESLN 366, s.33

67 Örneğin Suriye Vilayet Salmesi 1881, AESLN 376, s.122

68 Paul Imbert, Osmanlı İmparatorluğu'nda Yenileşme Hareketleri Türkiye'nin Meseleleri, (Librairie Academique, Paris, 1909), Çev. Cemgil Adnan, Havass Yayınları, İstanbul, 1981.a.g.e., s.75 vd.

69 Örneğin, Vilayet meclisinin seçilmiş üyelerinden Mehmed Said Paşa'nın Hacc-ı Şerif Muhâfızı görevini de yürütmekte olduğunu görüyoruz. Hamza Zâde Mahmud Efendi ise Evkaf Komisyonu Başkanlığı, Sicil-i Ahval ve İntihab-ı Memurin Komisyonu üyeliği, Vilayet Maarif

üyelerinden seçilen mebusların İstanbul Meclis-i Mebusanına gönderilmesi sırasında bu kişilerin merkezi yönetimde de rol aldıkları görülmektedir.

Reformların Bir Başka Boyutu: Eğitim Alanındaki Çabalar

İncelediğimiz dönemde Osmanlı Devleti Ortadoğu'ya en deneyimli ve reformist valilerini gönderdi. Bu valiler her zaman maaşlarını ödedikleri bir ekiple çalışırlardı. Örneğin Mithad Paşa'nın yanında Bağdat'ta Ahmet Mithad Efendi, Müzeci Osman, Hamdi Bey gibi geleceğin meşhurları genç memurlar vardı. Mithad Paşa, teknik eğitime önem vererek merkezi devlet tarafından kararlaştırılan sanayi mektepleri konusunda valilik yaptığı Tuna, Suriye ve Bağdat'ta ilk örnekleri tesis etti. Kendisinin yanında ayrıca Polonyalı ve Macar teknisyenler de vardı. Onlar bu okulların ilk öğretmenleri oldular.⁷⁰

Foto 4: *Hamidiye Ticaret ve Sanayi Mektebi, Beyrut 1908. AESLN 235, s.96.*

Osmanlı Devleti 1882-1894 yılları arasında çoğunluğu Asya eyaletlerinde olmak üzere 51 yeni orta öğretim kurumu inşa etmiştir. Devlet

Müdürlüğü ve Maarif Meclisi Reisliği görevlerini yapıyordu. Yine yerel kökenli olan Âbid Zâde Hevvav Paşa, Nafia Komisyonu'nun Reis-i Evvel'i idi. Kendisi aynı zamanda Vilayet İdare Meclisi üyeliği ve Ziraat Odası Başkanlığı yapıyordu. Suriye Vilayet Salnamesi 1885, AESLN 380, s.30 vd. Suriye Vilayet Salnamesi 1868, AESLN 366, S.20 vd.; Suriye Vilayet Salnamesi 1879, AESLN 374, s.55; Suriye Vilayet Salnamesi 1885, AESLN 380, s.30 vd.

70 İlber Ortaylı, İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı, 34. Baskı, İstanbul, 2012, ss.166-167, 213-280.

yetkililerinin hazırladığı müfredatta İslami Ahlak ilkeleri, Osmanlı kimliği ve padişaha sadakatin yanı sıra Avrupa pedagoji teknikleriyle uygulanan modern fen dersleri yer almıştır. Osmanlı Devleti Batı tarzı bir eğitim sistemini benimsemiş ve bunu Osmanlı değerlerinin eğitimiyle desteklemiş oluyordu.⁷¹

Bir Örnek Olarak Reformist Düzenlemelerin Halep'e Yansıması

İncelediğimiz dönemde Halep, özellikle Arazi Kanunu sonrasında kırsalın mamur hale gelip tarımsal verimliliğin artmasıyla gelişti. Ekonomik canlanma uluslararası ticaretin yeniden hareketlenmesine yol açtı. Halep'te 20. Yüzyılın ilk yıllarında şehrin pazarlarının çoğu yeniden yapılmıştı. Bu arada binalar onarılmış, iş ve ticaret hayatına ilişkin mekanlar geliştirilmiş, çalılıkların yerini büyüyen şehrin yeni meydanları almıştı. Önce 1906'da Hama ve Şam'a, ardından 1912'de İstanbul ve Bağdat'a demiryoluyla bağlanan kentte⁷² tramvay da faaliyet göstermekteydi. Halep caddeleri gaz lambalarıyla aydınlatılıyordu. Kentin gayrimüslim mahallelerinde “*ahali içinde bilhassa en çok garplılaşmışlar*”⁷³ toplanmıştı. Demiryoluna yakın olan semtlerin gelişimi daha da hızlı oldu.⁷⁴

Hicri 1314 yılına ait (1898) Halep Salnamesinde yeni açılan okullar, merkezi devletin eğitime verdiği önem ve reformist anlayışını yansıtacak bilgilerle kaydedilmiştir. Mülkî İdadi Mektebinde Müdür, 3 muavin, katip, tabib, depo ve anbar memuru, mübayacı memuru, imam ve mübaşir ile 13 hademe görev almaktadır. Eğitim kadrosunda; Dini İlimler, Arapça ve Farsça, 2 Fransızca, kozmoğrafya, nazari hesap, fen bilgileri, muallimi tarih, kanunlar, edebiyat, kimya öğretmeni, coğrafya, türkçe, hikmet-i tabiiyye, hendese, makine, inşa, kitabet, hesap, usul-i defteri, resim, hüsn-i hat muallimleri bulunur. Sözü edilen Mülkî İdadi Mektebi, kentten en yüksek ortaöğretim kurumudur. Bu nedenle son derece zengin öğretmen kadrosu ve öğün için bilime çok önem verildiğini kanıtlayan müfredatı bulunmaktadır. Öğretimin yaygınlığı açısından değerlendirildiğinde tablo biraz düşündürücüdür. Kentte nüfus başına okul sayıları gayrimüslimler için Müslümanlardan önemli farkla geridedir. 1.050 Müslüman nüfusa bir okul düşerken, 455 gayrimüslim nüfusa bir okul denk gelmektedir. Yabancı temsilciliklerin ve misyonerlerin eğitim faaliyetlerinin yoğunluğu bu rakamlardan izlenebilmektedir. Halep İdadi Mektebinin öğrenci sayısı yatılı ve gündüzlü toplamı 125 kişidir. Halep Kız

71 William L. Cleveland, Modern Ortadoğu Tarihi, Türkçesi Mehmet Harmancı, Agra Kitapları, İstanbul, 2008, ss.136-137.

72 J. Sauvaget, “Halep” maddesi, MEB İslam Ansiklopedisi, C.5/I, s.122.

73 Mark Sykes, The Calips' Last Heritage: A Short History of the Ottoman Empire, Londra, 1915, ss.298-300'den aktaran Masters, a.g.m., s.86.

74 Fulya Düvenci Karakoç, “19. Yüzyıl Sonunda Halep'te İngiliz Belgelerine Göre Toplum, Yönetim Ve Konsololar Arasındaki İlişkiler”, Uludağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, Temmuz, 2013, ss. 67 vd.

Rüşdiye Mektebinde ise birinci ve ikinci muallime görev yapmakta ve 120 öğrenci eğitim görmektedir. Bir başka yeni okul olan Feyziye Mektebinde de birinci muallim ve kapıcı kadroları bulunmakta ve 115 öğrenci öğrenim görmektedir.⁷⁵

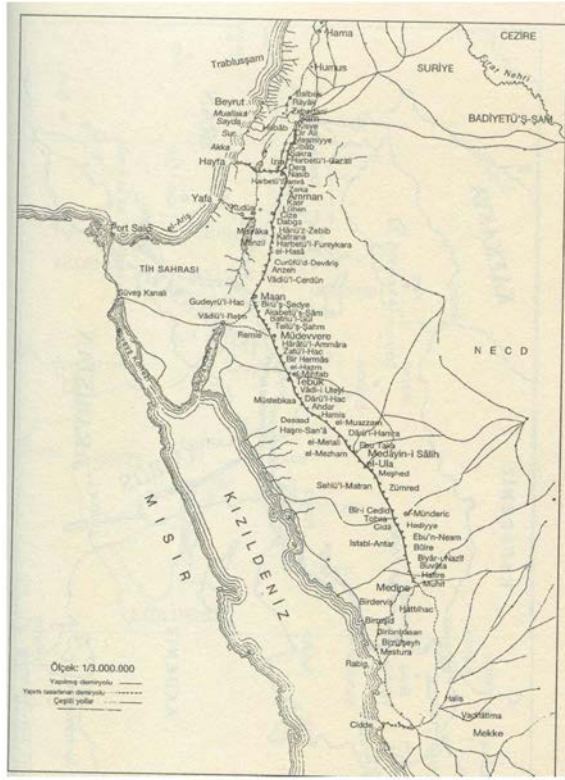
1898 Yılında Osmanlı Halep’inde mevcut idari, sosyal ve ekonomik tesisler, idari düzenlemelerle yönetimle bütünleşen kentin yeni yüzünü yansıtmaktadır. Hükümet Konağı, 2 hastane, 77 sebil, 39 hamam, 71 çeşme, 7.349 dükkan, 2 matbaa, 1 bedesten, 102 han, 99 fırın, 2.915 kumaş tezgahı, 4 cendere, 3 debbağhan, 27 mendil basmahanesi, 85 kahvehane, 38 meyhane, 129 boyahane, 12 sabunhane, 15 kalhane (dökümevi), 7 masara, 4 pamuk fabrikası, 2 muvakkıthane, 1 kösele fabrikası, 2 Salhhane (mezbaa), 2 desi imalathanesi, 2 darüşşifa, 11 köprü, 5 gazino, 4 lokanta, 11 aşçı dükkanı, 20 eczahane, 1 İdadî Mektebi, 1 Askeri Rüşdiye, 1 Mülki Rüşdiye, 90 İslam İbtidai Mektebi, 1 Fransız Mektebi, 38 gayrimüslim mektebi, 1 Enas Mektebi bunlar arasında göze çarpar.⁷⁶ Bu durum Halep’in 20. Yüzyıl başında Osmanlı düzeni sayesinde kavuştuğu gelişmişliği yansıtmaktadır.

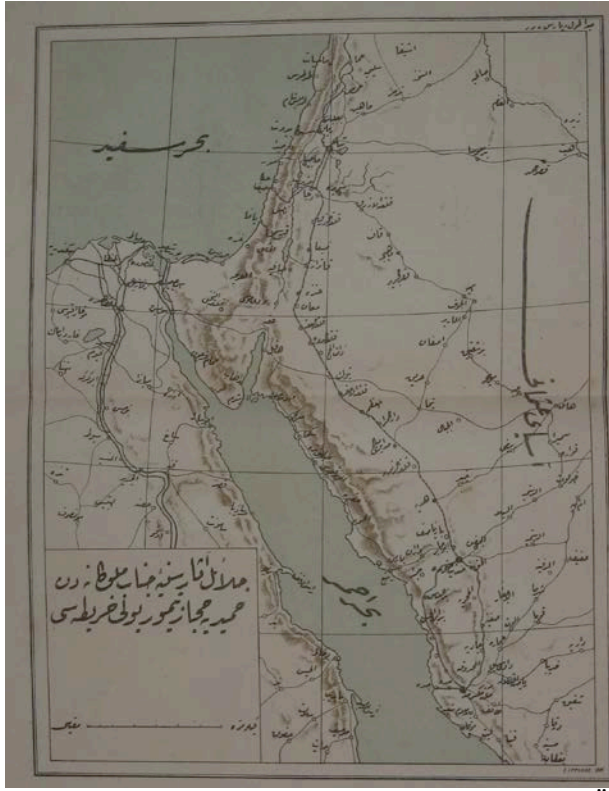
Sonuç

Osmanlı merkezi yönetimi, 19. Yüzyıl boyunca yenileşme çabalarını çok yönlü ve toprakların tamamına yaygın biçimde sürdürmüştür. Osmanlı Ortadoğusu bu gelişmelerin çarpıcı biçimde izlenebildiği bir alan olmuştur. Bölgenin uluslar arası ilişkilerdeki dikkat çekici öneminin de bu duruma etkisi bulunmaktadır.

75 Cengiz Eroğlu, Murat Babuçoğlu ve Mehmet Köçer, Osmanlı Vilayet Salnamelerinde Halep, Global Strateji Enstitüsü, Ankara, 2007, ss.65, 124-125.

76 Eroğlu vd, ss.174-175.

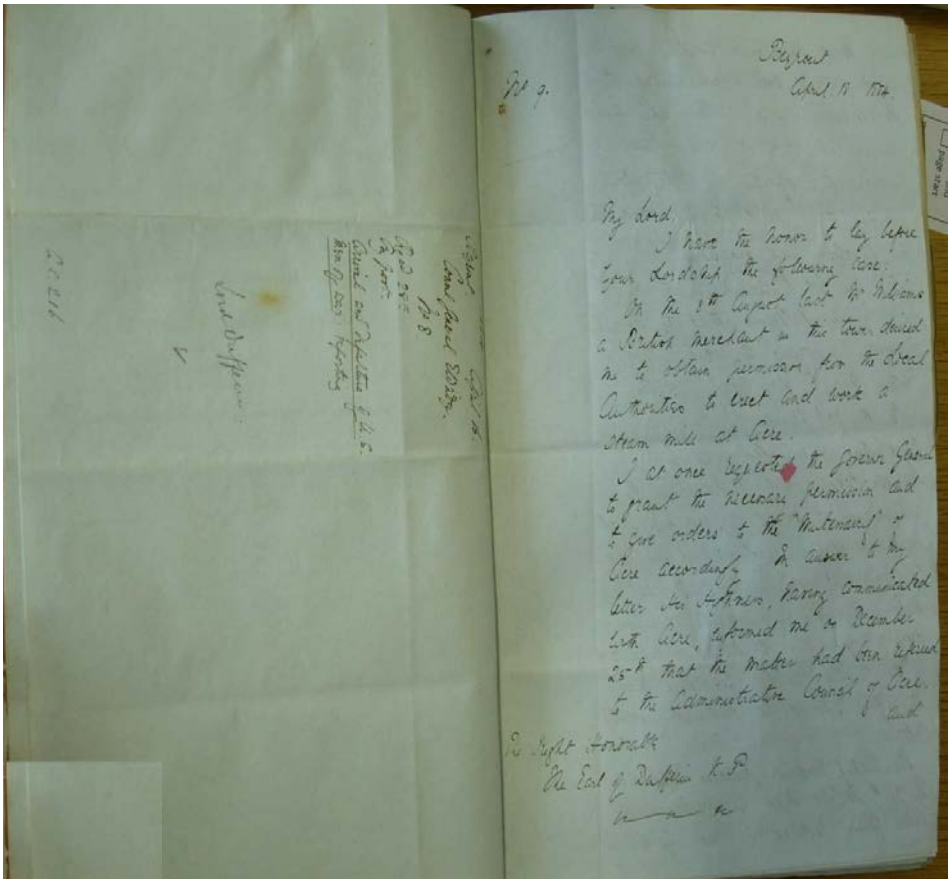
Harita 1: Hicaz Demiryolu Hattı'nı gösterir. (Murat Özyüksel, Hicaz Demiryolu, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2000, s.277). Harita 2: 1908 Yılı Beyrut Vilayet Salnamesinde yer almaktadır. (AESLN 235, s.43-44)

Bu kapsamda 19. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren öne çıkan idari düzenlemeler, özellikle 1864 Teşkil-i Vilayet ve 1869 Vilayet Nizamnameleri sonrasında hızla gelişmiştir. İdari birimlerin sayıları vilayet, sancak ve nahiye olarak arttırılmıştır. Meclis kavramı yaygınlaştırılmış, belediye hizmetleri genişletilerek meclislerin işlevleri arttırılmış, halka hizmet anlamında güncel beklentilerin karşılanmasına yönelik kurumlaşmalara önem verilmiştir.

Bu süreçte modern hukuk anlayışının gereklerine uygun ve detaylı düzenlemeler, yürürlüğe konulmuştur. Böylece halkın beklentisine duyarlı, katılımı öne çıkaran bir yönetim anlayışı benimsenmiştir. Uygulamada eğitilmiş personel sorunları nedeniyle bazı sıkıntılar yaşanmış ancak buna rağmen sonuçları gözle görülür biçimde elde edilmiştir. Tüm iç ve dış dalgalanmalara karşı Basra'dan Sina'ya kadar Osmanlı Ortadoğusunun Birinci Dünya Savaşı sırasında dağılmamış olması kayda değerdir. Bölge halkının sivil örgütlenmelerindeki artış ise katılım fikrinin bireysel ve toplumsal bazda içselleştirilmiş olmasının bir sonucu olmalıdır. Ancak yerelliğin merkezi

yönetimden aldığı destekle ulaştığı boyutun yeniliklerle yapılmaya çalışılan gelişmelere direnci hesapta olmayan bir sonuçtur.

Belge 1

Belge 2

Copy

The Duke of Devon to the British
British Council General at Bagdad

امضاء امير في لندن في الثاني من شهر ربيع الثاني سنة ١٢٨٠

١٢

سيد الوالي صاحب الرتبة والكرام

بجاء في سنة ثمان الممطرة في تاريخ يوم الاربع عشر من شهر ربيع الثاني سنة ١٢٨٠
قد علم بالامر منكم في هذا الشأن وقد علمت منكم انكم قد علمت منكم
في هذا الموضوع انما انظر الى الامر كانه في هذا اليوم تاريخه في سنة ١٢٨٠
انما انظر الى الامر كانه في هذا اليوم تاريخه في سنة ١٢٨٠

Translation

In reply to your letter of the 12th
of May 1861 relative to the question
of the Hospital at Bagdad, I beg to
inform you that a Bagdada on

Original June 6
at Bagdad

Ms. 51

By R. C.

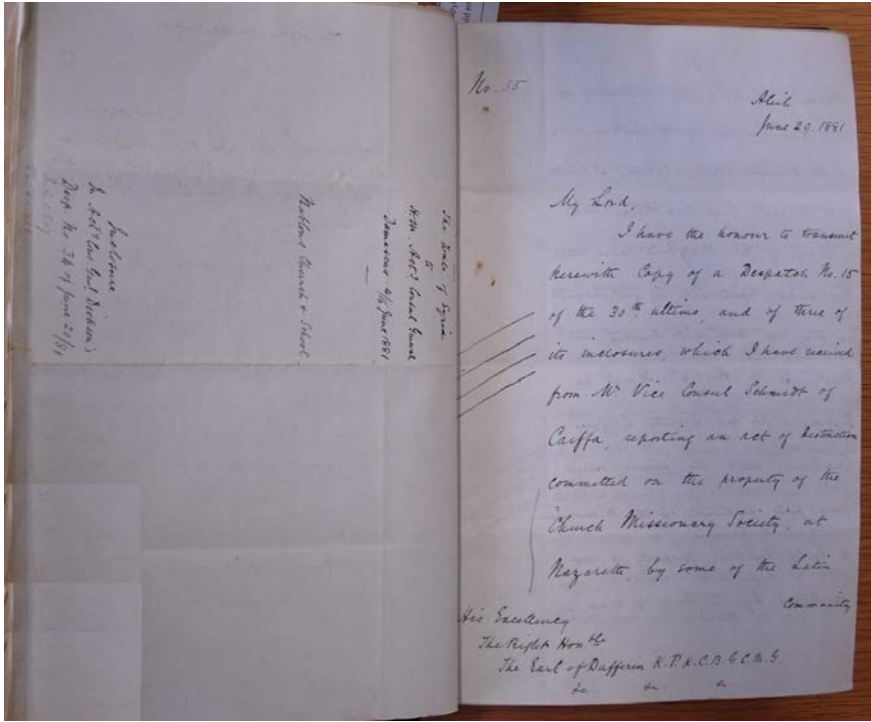
Original Reference

Original Reference

Handwritten signature

This subject has lately been drawn
up by the administrative Council of
the Telayut and has been sent by this
mail to the Ministry of the Interior
under N° 43, dated the 5th of Rejab
1298 and 20th of May 1297.
6th Rejab 1298 & 23rd May 1297
Iqbal / Jamil Hamid

Belge 3

Belge 4

20
21
22
23
24
25
26
27
28
29
30
31
32
33
34
35
36
37
38
39
40
41
42
43
44
45
46
47
48
49
50
51
52
53
54
55
56
57
58
59
60
61
62
63
64
65
66
67
68
69
70
71
72
73
74
75
76
77
78
79
80
81
82
83
84
85
86
87
88
89
90
91
92
93
94
95
96
97
98
99
100

قد صارت المظالم على القديسين الواديين في سنة ١٠٤٠ هـ
التي فيها هبطت اصدعها بتاريخ ٥ ابريل ١٠٤٠ هـ وكان تاريخ ٢٩
اصحاب حيرة استقامت تقدم في القضاة ولم يهودون الحيرة بصفه
بالتشكك في اجابته على ذلك حكم القضاة على احمديه القديسين في
وهي ان اسم القضاة المذكور حيا في القديسين في جميع النواحي
على انظار القضاة وطبيع وادوية كونهما اقلية فلذلك الكبار في القديسين
وهذا في خارج في النظام المذكور وهي ان نواحي الموماليه قدم في
لا ان ايضا لانه السفاه وبقا على الناس وودعيرات في هذا البلاد
سعى على اشعار في نظارة القاضي كاستخدام في هذا في مقدم تقدم
المقتصر على ذلك بالصوره المذكوره فاقطعها بالكلية سعادتكم وكل مبرور
ان يبدوا لا القوت في الامور بها وذلك احوال الاوضاع في الامور

تم
١٠٤٠ هـ

Business - Case 1-50
Page 45

Dmit. Litvinsk.

See the R...

۱۹۹

۱۲ ۳۹

not sent home.

Beyrout

May 20th 1850

قد صلت
الغدير
اصحاب
باشك
وسيدان
على نظام
اجراس
لما انقضا
مدينته
المستقر
البحر

Sir,

On the 14th Instant I had the honor to receive Your Excellency's telegram of the 11th Instant, — requesting me, with reference to the erection of the schools at Hablou, to press the Wali to send an answer to the Council of State, and to inform Your Excellency by telegraph directly such a reply would be forwarded.

I accordingly immediately — telegraphed to the acting Wali

His Excellency
the Right Honorable,

(His

Kaynakça:

- British Foreign Office (FO) 1480 No.9 18 Nisan 1884 Beyrut.
FO 195/1306 No.39 20 Mayıs 1880
FO 195/1369 No.31'i takiben "Copy".
FO 195/1369 No.35 Alcih'in eki olarak 2 Haziran 1881 Nazareh.
FO 195/1369 No.35 Alcih'in eki olarak 20 Mayıs 1881 Nazareh
Millet Yazma Eserler Kütüphanesi, Ali Emiri Salnameleri (AESLN)
Beyrut Vilayet Salnamesi 1908, AESLN 235.
Suriye Vilayet Salnamesi 1868, AESLN 366.
Suriye Vilayet Salnamesi 1879, AESLN 374.
Suriye Vilayet Salnamesi 1881, AESLN 376.
Suriye Vilayet Salnamesi 1885, AESLN 380.
Suriye Vilayet Salnamesi 1892, AESLN 386.
Suriye Vilayet Salnamesi 1895, AESLN 390.
Suriye Vilayet Salnamesi 1898, AESLN 392.
Suriye Vilayet Salnamesi 1899, AESLN 366.
Suriye Vilayet Salnamesi 1900, AESLN 394.
Ahmedî, İskendernâme, Haz. İsmail Ünver, İnceleme-tıpkıbasım, Ankara, 1983.
Ayalon David, Studies on the Mamlûks of Egypt (1250-1517), Studies in al-Jabarti: I., Notes on the Transformatin of Mamluk Sociey in Egypt Under Otomans, Variorum Reprints, London, 1977.
Berkes Niyazi, Türkiye'de Çağdaşlaşma, 10. Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2006.
Bitlisli İdris, Mehmet Bayraktar, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1991.
Çadircı, Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı, 295-296.
Cleveland William L., Modern Ortadoğu Tarihi, Türkçesi Mehmet Harmancı, Agra Kitapları, İstanbul, 2008.
Darke Hubert, The Book of Government or Rules for Kings, Routledge and Kegan Paul, London, Henley and Boston, second edition, 1978.
Demirel Fatmagül, "Osmanlı Adliye Teşkilatında Yaşanan Sorunların Hapishanelere Yansması 1876-1909", Osmanlı'da Asayiş Suç ve Ceza 18 ve 19. Yüzyıllar, Der. Noemi Levy ve Alexandre Toumarkine, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2007.
Deniz Gürbüz, "Bursalı Mehmed Tahir Bey ve Siyasete'e Müteallik Âsâr-ı İslamiye Adlı Risalesi", İslami Araştırmalar, 12, Sayı:1, 1999, ss.58-64.
Ekmeleddin İhsanoğlu, Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi, IRCICA Zaman Yayıncılık, C.2, İstanbul, 1999.
Elibüyük Mesut "Ortadoğunun Coğrafya Bakımından Adı, Yeri, Önemi", Orta-Doğu Araştırmaları Dergisi, S.1, Fırat Üniversitesi Basımevi, Elazığ, 2003.

Eroğlu Cengiz, Murat Babuçoğlu ve Mehmet Köçer, Osmanlı Vilayet Salnamelerinde Halep, Global Strateji Enstitüsü, Ankara, 2007.

Escovitz Joseph E., The Office of Qadi Al-Qudat in Cairo Under The Bahri Mamluks, Klaus Schwarz Verlag, Berlin, 1980.

Fulya Düvenci Karakoç, "19. Yüzyıl Sonunda Halep'te İngiliz Belgelerine Göre Toplum, Yönetim ve Konsoloslar Arasındaki İlişkiler", Uludağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, Temmuz, 2013.

Gencer Bedri, İslamda Modernleşme (1839-1939), Lotus Yayınevi, Ankara, 2008

Grun Bernard, The Timetables of History, Simon and Schuster, New York, 1979.

Strayer, Joseph R-Hans W.Gatzke; The Mainstream of Civilication, Fourt ed., New York, 1984.

İbn Haldun, Mukaddime, 1, Haz. Süleyman Uludağ, Dergah Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 1988.

Imbert Paul, Osmanlı İmparatorluğu'nda Yenileşme Hareketleri Türkiye'nin Meseleleri, (Librairie Academique, Paris, 1909), ev. Cemgil Adnan, Havass Yayınları, İstanbul, 1981.

İnalcık Halil, "Bursa'da XV. Yüzyılda Sanayi ve Ticaret", Belleten, S.93, C.XI, S.44, 1960, ss.693-707.

Jorga Nicolae, Osmanlı İmparatorluğu Tarihi, ev. Nilüfer Epçeli, C.5, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2005.

Karal Enver Ziya, Osmanlı Tarihi, Türk Tarih Kurumu Yayınevi, Ankara, 1996, C.VII.

Kaşıkcı Osman, "Osmanlı Medeni Kanunu: Mecelle", Osmanlı Ansiklopedisi, C.6, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999.

Küçük Cevdet, "Abdülmecid" maddesi, T.D.V.İslam Ansiklopedisi, İstanbul, 1988, C.1, s.262.

Krkođlu Ömer, Osmanlı Devleti'ne Karşı Arap Bağımsızlık Hareketi, AÜSBF Yay, Ankara, 1982.

Necdet Kurdakul, "Midhat Paşa'nın Suriye Layihaları ve Ortadoğu Olayları", Tarih ve Toplum, S.84, Aralık 1990.

Nizamı, Mahzen-i Esrar, ev. M. Nuri Gençosman, Milli Eğitim Bakanlığı Yayını, 2. Baskı, İstanbul, 1990.

Nizam'l-mülk, Siyasetnâme, ev. Nurettin Bayburtluđil, Dergah Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, 1995.

Oğuzoğlu Yusuf, Osmanlı Devlet Anlayışı, 2. Baskı, Eren Yayınları, İstanbul, 2005.

Ortaylı İlber, İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı, 34. Baskı, İstanbul, 2012.

Ortaylı İlber, Osmanlı'da Milletler ve Diplomasi Seçme Eserleri III, 2. Baskı, Türkiye İř Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2008.

Ortaylı İlber, Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi, Cedit Neşriyat, Ankara, 2007.

zbaran Salih, Ottoman Expansion Towards The Indian Ocean in the 16th Century, İstanbul: 2009.

zbaran Salih, Umman'da Kapışan İmparatorluklar Osmanlı ve Portekiz, İstanbul: Tarihi Kitabevi, 2013.

Öztürk Osman, “Osmanlılarda Tanzimat Sonrası Yapılan Hukuki Çalışmalar ve Mecelle-i Ahkam-ı Adliyye”, Osmanlı Ansiklopedisi, C.6, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999.

Sadi, Gülistan, çev. Hikmet İlâydın, M.E.B. Yayınları, İstanbul, 1997.

Sauvaget J., “Haleb” maddesi, MEB İslam Ansiklopedisi, C.5/I, s.122.

Şeyh Sadi-i Şirazî, Bostan, Haz. Sadık Yalsızuçanlar, Timaş Yayınları, İstanbul, 1998.

Shaw Standford J., “19. Yüzyıl Osmanlı Reform Hareketleri ve Merkezi Yasama Meclisleri”, Tarih ve Toplum,

Tekeli İlhan ve Selim İlkin, “Mustafa Celaledin Bey’in Bir Eyaletin Islah ve İmarı Hakkında Mükâmele Adlı Risalesi Üzerine”, Cumhuriyetin Harcı Modernitenin Altyapısı Oluşurken, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2004.

Tekeli İlhan ve Selim İlkin, “Osmanlı İmparatorluğu’nda 19. Yüzyılda Araba Teknolojisi ve Karayolu Yapımındaki Gelişmeler”, Cumhuriyetin Harcı Modernitenin Altyapısı Oluşurken.

Yusuf Has Hacib, Kutadgu Bilig II, çev. Reşid Rahmeti Arat, 6. Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1994.